

УДК 330.34

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.18.13>**Макух Т.О**

кандидат економічних наук, доцент,
директор відокремленого структурного підрозділу,
ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна» Рівненський інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7120-7231>

Коробович Л.П.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7327-2678>

Рубан В.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, обліку і фінансів
відокремленого структурного підрозділу,
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку
людини «Україна» Рівненський інститут»

Makukh Tamara

Institution of Higher Education «Open International University of
Human Development «Ukraine» Rivne Institute»

Korobovych Liudmyla

Academician Stepan Demyanchuk International University of
Economics and Humanities

Ruban Vira

Institution of Higher Education «Open International University of
Human Development «Ukraine» Rivne Institute»

СТІЙКІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

SUSTAINABILITY AS A MECHANISM FOR ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Практичне значення сталого розвитку системи виражається в тому, що учасники господарського процесу отримують час і можливість для розроблення ефективної програми дій. Стійкість підприємства передбачає такий потенціал, який дає можливість отримувати гарантований прибуток, що дає змогу виконувати соціальні зобов'язання по відношенню до співробітників, модернізувати матеріально-технічну базу й адекватно реагувати на зміни ситуації на ринку. Формування і підтримка ключових факторів стійкості функціонування підприємства запропоновано розглянути як один із механізмів забезпечення сталого розвитку підприємства. Для цього досліджено сутність стійкості та вплив показників стійкості підприємства на його розвиток. Сталий розвиток підприємства як системи можливий за умови узгодженої роботи його складових елементів. У разі позапланових змін ключових показників у процесі функціонування підприємства може статися втрата його стійкості. Якщо процес торкнеться більшої частини підприємств, то це загрожує несприятливими наслідками для соціально-економічної ситуації в регіонах і країні загалом, адже ефективна і стабільна робота – найважливіша складова сталого економічного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, забезпечення сталого розвитку, стійкість, стійкість підприємства, фактори стійкості підприємства.

The practical significance of the sustainable development of the system is expressed in the fact that the participants of the economic process receive time and opportunity to develop an effective action program. The stability of the enterprise implies such a potential that makes it possible to receive a guaranteed profit, which makes it possible to fulfill social obligations towards employees, modernize the material and technical base and adequately respond to changes in the market situation. It is proposed to consider the formation and support of key factors of the sustainability of the enterprise's functioning as one of the mechanisms for ensuring the sustainable development of the enterprise. For this purpose, the essence of sustainability and the influence of enterprise sustainability indicators on its development were investigated. Sustainable development of the enterprise as a system is possible under the condition of coordinated work of its constituent elements. In the event of unplanned changes in key indicators during the operation of the enterprise, its stability may be lost. If the process affects the majority of enterprises, it threatens with adverse consequences for the socio-economic situation in the regions and the country in general, because efficient and stable work is the most important component of sustainable economic development. In order to supplement and expand the theoretical and methodological approaches to ensuring the sustainable development of enterprises, it is proposed to investigate and clarify the essence of the concepts of "sustainable development" and "system stability". The goals of this article are an in-depth analysis of the essence of sustainability and determination of the importance of this indicator to ensure the sustainable development of the enterprise. It was established that sustainability is not only one of the criteria and tools for evaluating the efficiency of the enterprise, but also a powerful mechanism for ensuring the sustainable development of the enterprise.

Keywords: *sustainable development, ensuring sustainable development, sustainability, enterprise sustainability, enterprise sustainability factors.*

Постановка проблеми. Завдання забезпечення сталого розвитку – одна з найважливіших проблема сучасної світової спільноти. Актуальність її зросла в умовах сьогодення через війни, економічні кризи, зростання матеріального виробництва та його впливу на стан довкілля і виснаження ресурсів планети, а також наслідків прогресуючого соціального розшарування.

У документах Європейського Союзу сталий розвиток було названо «фундаментальною і всеосяжною метою» (2001 р.). Європейська стратегія економічного розвитку, ухвалена 2010 року («Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання»), виділила п'ять пріоритетних напрямів політики європейських держав: дослідження та інновації, зайнятість населення, розвиток освіти, боротьба з бідністю, зміна клімату та енергетика. Окреслено три фактори, які необхідно активізувати для зміцнення економічної сфери [3]:

- 1) розумне зростання – розвиток економіки шляхом використання знань та інновацій;
- 2) стійке зростання – формування економіки, заснованої на раціональному використанні ресурсів, екології та конкуренції;
- 3) всеосяжне зростання – підвищення рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної злагоди.

У дослідженнях прихильників системного підходу наголошується на теоретичному і практичному значенні постановки та розв'язання проблеми стійкості. З погляду економічної теорії, дослідження й обґрунтування закономірностей розвитку господарської системи сприяє ефективній організації управління [1; 2].

Проблема взаємозв'язку стійкості та сталого розвитку підприємства зокрема, наразі недостатньо розкрита і тому викликає інтерес дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні положення формування сталого розвитку підприємств розглянуто багатьма вченими, практиками і науковцями, зокрема вітчизняними дослідниками Лазоренко Т. В., Худолій Ю.С., Паарінін О.В.; Регедою Т.С., Дядченко О. С., Гудзь Т.П., та іншими. Стійкість підприємства, що функціонує в умовах сучасного ринку, досліджено в працях учених України: А.О. Колобова, І.М. Омельченко, А.Д. Канчавелі, С.М. Анохіна, О.Г. Бодрова, В.І. Рощина, В.О. Дінеса, В.М. Ларіна, Р.Ю. Лоскутова, та ін.

Формулювання цілей статті. З метою доповнення та розширення теоретико-методологічних підходів до забезпечення сталого розвитку підприємств, запропоновано дослідити і уточнити сутність понять «сталий розвиток» і «стійкість системи».

Цілями даної статті є поглиблений аналіз сутності стійкості та визначення вагомості цього показника для забезпечення сталого розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. У науковому середовищі існує думка, що об'єднувати поняття «сталий розвиток» і «стійкість» некоректно. Причина в тому, що це протилежні явища, сенс яких виражається в термінах «зміни» і «відсутність змін». Однак слід зауважити, що в концепції, яку ми розглядаємо, «сталий розвиток» передбачає прогресивні зміни не лише в стабільній, збалансованій системі, але й за умов високо-ризикуваного зовнішнього середовища. Тому протиріччя немає [3].

Розглянемо кілька наявних визначень терміну «сталий розвиток».

Сталий розвиток пропонується розуміти як збалансовані зміни, за яких зберігаються стабільність і ключові характеристики системи (підприємства або суспільства) у процесі всього періоду функціонування. Звідси випливає, що стійкість розвитку необхідно аналізувати у зв'язку з часовим фактором. Забезпечення розвитку виражається в досягненні планованих показників у певний момент часу.

Науковці стверджують, що сталий розвиток підприємства – це стабільне зростання позицій в умовах ринкової конкуренції з постійним оновленням змісту всіх компонентів структури та бізнес-процесів.

В опрацьованих дослідженнях розглянуте поняття «сталого розвитку» визначається як «позитивна зміна істотних фінансово-економічних показників діяльності організації, що призводить до підвищення ефективності, ґрунтується на зайнятті встановленої ніші ринку, дає змогу випускати конкурентоспроможні товари та продукцію, захищену ліцензіями та патентами, на яку в довгостроковій перспективі очікується платоспроможний попит» [1; 2].

Аналізуючи підходи до проблеми "сталого розвитку", слід зазначити, що всі дослідники розглядають поняття як комплекс характеристик діяльності підприємства. А умовою забезпечення сталого розвитку господарюючого суб'єкта вважають наявність ефективної інноваційної управлінської моделі. З огляду на те, що параметри господарської системи постійно змінюються, потрібно мати на увазі, що сталий розвиток має безліч аспектів.

Характеристиками сталого розвитку є мобільність і гнучкість системи. Мобільність – це здатність елементів системи складати необхідні поєднання, змінювати позиції та доцільно функціонувати в конкретних умовах. Гнучкість – це здатність системи пристосовуватися до умов, що змінилися, засвоювати новачі, не втрачаючи цілісності [3].

Процес сталого розвитку підприємства обумовлюється різними чинниками. Багато з них значно відступають від допустимих величин, тому справляють негативний вплив на роботу підприємства. В умовах ринкової конкуренції виникає необхідність забезпечити об'єктивність способів управління розвитком господарської діяльності.

У забезпеченні сталого розвитку підприємства відіграє роль не тільки сукупність критеріїв, а й оптимальне поєднання інструментів.

Концепція сталого розвитку допомагає зрозуміти важливість взаємозв'язку підприємства з економічним середовищем, адже це джерело ресурсів і сфера реалізації товарів і послуг.

Для забезпечення сталого розвитку наголошується на необхідності поєднання таких якостей, як швидкість і гнучкість реакції на видозміну кон'юнктури ринку, інноваційна активність, конкурентоспроможність продукції та товарів, фінансова стабільність і висока ліквідність, широке використання інноваційних чинників для саморозвитку [1].

Відповідно, сталий розвиток – це комплексне поняття, що включає наявність:

- стратегії та цілей розвитку фірми;
- ресурсів, що дозволяють забезпечити їх реалізацію;
- внутрішніх економічних механізмів;
- мобільної організаційно-управлінської структури.

Водночас у науковій літературі стійкість підприємства, як і вся господарська діяльність, розглядається комплексно. Економічне становище підприємства може коливатися від стабільного функціонування до ситуації банкрутства. Тому стійкість може розумітися, як здатність повертатися до стану рівноваги за рахунок залучення внутрішніх і зовнішніх джерел ресурсів. Таким чином, стійкість підприємства – це характеристика планів його розвитку.

Концепція максимізації прибутку (А. Сміт, Д. Кейнс, А. Маршалл та ін.) розглядає стійкий стан фірми як положення, за якого є можливість зберігати прибуток заданої величини. Надалі відтворювальний підхід дозволив деяким економістам виявити важливий фактор стійкості господарюючих суб'єктів в умовах ринкової конкуренції. Він виражається в тому, що економічної стійкості набувають ті фірми, які в умовах ринкової нестабільності здатні забезпечити оптимальну науково-відтворювальну діяльність. Низка економістів [1] розкривають поняття стійкості підприємства через сукупність характеристик, що включають взаємодію видів його діяльності (організаційної, виробничої, торговельної, фінансово-кредитної та ін.), рівень якості та новизни пропонованого продукту, забезпеченість ресурсами, стан наукової та матеріально-технічної бази, професіоналізм управлінського та кадрового складу. З цієї точки зору підприємство буде економічно стійким у тому разі, якщо забезпечить ефективний взаємозв'язок усіх компонентів господарської діяльності. Це дасть змогу зберігати показники розвитку та протидіяти зовнішнім загрозам протягом тривалого періоду [3].

Стійкість економічної системи – це інтегральна характеристика потенціалу системи підтримувати організаційну цілісність в умовах мінливого зовнішнього середовища. Вона полягає в організаційній, фінансовій та ринковій стійкості, кожна з яких виражає результати комплексного взаємозв'язку головних функціональних підсистем. Таким чином, стійкість господарської системи залежить від сукупного впливу безлічі компонентів, а отже, управління стійкістю має багатоцільовий характер [1; 3].

Водночас стійкість фірми буде правильно назвати зовнішнім проявом внутрішніх реорганізацій, що відбуваються в його компонентах у відповідь на вплив нововведень на бізнес-процеси, функції структури управління, методи їхнього ведення та організації, які проявляються в нових показниках і параметрах системи та характеристиці її компонентів [2].

У працях інших авторів діяльність підприємства розуміють як систему інновацій, що послідовно впроваджуються в господарський процес. Отже, підприємство отримує перевагу, якщо націлене на постійне впровадження нововведень.

Стійкість підприємства пропонується визначити як сукупність характеристик усіх видів інноваційної діяльності господарюючого суб'єкта, рівня якості продукту, кадрового складу, наявності інноваційної матеріально-технічної бази та менеджменту. Це є умовою створення збалансованої системи, що регулює свій розвиток.

Згідно з концепцією систем, поняття «стійкість» виражається у здатності системи повертатися в нормальний (такий, що відповідає плану, нормативам) стан за наявності впливів на неї. Цим пояснюється необхідність виявлення та аналізу всіх можливих впливів на систему, що викликає відхилення від норми.

Потрібно враховувати, що впливи на систему можуть мати як негативний, так і позитивний характер. Позитивні впливи – це можливості, які сприяють зростанню планових показників. Вони посилюють стійкість фірми. Негативні впливи створюють ризики невиконання планових показників. Тому ключовим завданням із забезпечення стійкості господарюючого суб'єкта є подолання наслідків негативних впливів (або їх запобігання).

Дослідники виокремлюють внутрішні та зовнішні негативні впливи. Внутрішні загрози – це дії співробітників фірми, які свідомо або з необережності створюють небезпеку господарському процесу, а також інвестиційні ризики та технологічні проблеми. Зовнішні небезпеки – це ситуації або процеси, які не залежать від співробітників фірми, але загрожують зниженню стійкості та ведуть до втрати можливостей [2].

Необхідно зазначити, що господарюючий суб'єкт може виявитися стійким до впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, але при цьому не розвиватися. Якщо підприємство розглянути як стійку систему, що розвивається, то це означатиме, що будь-який зовнішній фактор здатний знизити її позиції, підвищити або залишити в колишньому стані.

Стійкість може розглядатися як "благополучний фінансовий стан підприємства", тобто як фінансова стійкість. Зазвичай фірма відстежує фінансову ситуацію, аналізує, враховує перспективу, адже життєздатність підприємства виражається в можливості платити за зобов'язаннями. Проте трапляється банкрутство у таких підприємств, фінансове благополуччя яких не викликало сумнівів. Для цього існує чимало причин, і фінансове становище підприємства далеко не завжди головна з них. У певних випадках підстави стійкості підприємства можуть не мати фінансового характеру, а перебувати в іншій галузі [3].

Фінансова стійкість підприємств визначається відповідністю вартості матеріальних оборотних коштів і джерел їх формування (власних і позикових). Наявність джерел формування фінансової стійкості – вираження її внутрішньої сутності. Платоспроможність – її зовнішній прояв. Тому фінансова стійкість формально пов'язана з оцінкою платоспроможності та ліквідності підприємства.

Стійкість дає можливість безперервного руху. Коливання ринку здатні знизити темпи розвитку і навіть знищити організацію. Реалізувати потенціал зростання господарюючої системи можна тільки за наявності чіткої взаємодії всіх підрозділів і адекватного управлінського контролю [3].

Стійкість може визначатися як "надійність" [2], тобто здатність системи здійснювати заданий набір функцій у певних умовах. Це всього лише одна з характеристик стійкості підприємства, але вона важлива з погляду створення механізму сталого розвитку.

Теорія надійності дає змогу розкрити низку понять («дефект», «відмова» тощо), охарактеризувати методи, що сприяють зростанню надійності (наприклад, «резервування»). Розуміння їх необхідне для забезпечення стійкості підприємства. Наприклад, поняття «відмова» визначає порушення працездатності системи. Втрата працездатності може виникнути не тільки після завершення діяльності, а й унаслідок виходу певного елемента за межі допустимої величини. У світовій практиці існують програми, створені для аналізу та розрахунку надійності господарських систем.

Стійкість може розглядатися як "стабільність", що має на увазі здатність системи підтримувати своє функціонування в мінливих умовах. Велике значення надається стабільності, що виявляється в тривалій період часу.

Стійкість іноді асоціюють із бездоганною репутацією підприємства, тому що вона сприяє збереженню ділових зв'язків і дає можливість продовжувати діяльність навіть у разі значних змін системи (наприклад, зміни засновника). Бездоганна репутація може розглядатися як елемент нематеріальних активів фірми. Це сформоване уявлення про ділову якість колективу, переваги та недоліки, рівень організації у сфері ділового обігу, сформоване ставлення до фірми. Усе це може сприяти отриманню наднормативного прибутку. Тому кожна організація зацікавлена у встановленні хороших відносин зі споживачами, підрядниками, державними органами та іншими суб'єктами.

Стійкість може розглядатися як синонім «рівноваги» [2].

Теорія функціонування динамічних систем вважає "стійкість" біхевіористським поняттям. Визначається стійкість під час вивчення роботи системи. Діяльність системи вважають стійкою порівняно з якоюсь областю фазового простору, якщо, виникнувши

всередині цієї області, вона її ніколи не залишає. Поле системи стосовно цієї області буде стійким тоді, коли лінії функціонування, що формують його, відносно неї стійкі.

Щодо обурення, що впливає на систему, цикл або положення рівноваги системи буває стійким, байдуже стійким або нестійким [1].

Збурення – це вплив на систему, який змінює її стан. Вплив збурення на систему, що перебуває в рівновазі, може мати різні наслідки. Якщо система повертається до стану рівноваги за наявності збурень – це абсолютна стійка рівновага.

Рівновага може бути стійкою відносно певної області, коли система повертається до рівноваги при виникненні збурення в цій області. Система вважається індиферентно стійкою, якщо внаслідок збурення вона зберегла попередній стан. В інших випадках – вона вважається не стійкою [3].

Перспективу сталого розвитку господарюючого суб'єкта можна розглянути як підсумок сукупного впливу різноманітних факторних блоків і реакції підприємства на такий вплив. Отже, потрібен комплексний підхід до оцінки підприємства, за якого всі фактори, що впливають на його діяльність, аналізуються. Фактори вважаються змінними величинами. Вони характеризують умови протікання виробничих, соціально-економічних, фінансових процесів, а також причини, що сприяють динаміці цих процесів.

Висновки. Перелічені фактори, цілі та завдання підприємства, досягнутий рівень розвитку заохочують раціональне та комплексне використання ресурсів, стимулюють пошук внутрішніх резервів, тим самим забезпечуючи сталий розвиток підприємства.

Отже, необхідно контролювати роботу підприємства, вивчати стан справ, оцінювати перспективи і вчасно виявляти проблеми, розробляти методи підвищення стійкості його розвитку. Грамотне управління, збереження конкурентоспроможності, набуття лідерських позицій на ринку – чинники, що забезпечують ефективну господарську діяльність. Таким чином, стійкість – не лише один із критеріїв та інструментів оцінки ефективності діяльності підприємства, але й вагомий механізм забезпечення сталого розвитку підприємства. Дана тема потребує й подальшого розгляду та опрацювання в наступних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Дейлі Г.Е. Сталий розвиток: визначення, принципи, політики. *Науковий вісник*. 2005. № 15.6. С. 27–39.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / пер. з англ.: Інститут сталого розвитку. Київ : Інтелсфера, 2002. 312 с.
3. Гросул В.А., Мамаєва Г.С. Теоретичні підходи щодо визначення сутності стійкого розвитку підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 7. С. 104–107.
4. Герега О.В. Економічна стійкість підприємства та шляхи її реалізації. *Інноваційна економіка*. 2013. Вип. 5 (43). С. 57-59.
5. Степаненко А.В., Дронова О.Л., Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник. Київ : ДП «Прінт сервіс», 2016. 109 с.

References:

1. Dejl G. E. (2005) Sustainable development: definitions, principles, policies. *Science journal*, no. 15.6, pp. 27–39.
2. Daly H. E. (2002) *Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*. Kyiv: Intelsfera, p. 312.
3. Gerega O. V. (2013) Economic sustainability of the enterprise and ways of its implementation. *Innovation Economy*, no. 5, pp. 57–59.
4. Hrosul V. A. and Mamaeva H. S. (2012) Theoretical approaches to the definition of the essence of sustainable development of the enterprise. *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 7, pp. 104–107.
5. Stepanenko, A. V., and O. L. Dronova. Kononenko O.U. (2016). Current problems of sustainable development: educational and methodological manual. Kyiv: SE "Print Service", 109 p.